

JØRGEN JENSEN: Thomsens Museum. Historien om Nationalmuseet. Gyldendal 1992. 432 sider. ill. s/h og farver. Indbundet 398 kr.

Det er med forventningens glæde, man åbner *Jørgen Jensens* bog, som han har alle forudsætninger for at skrive. Og man skuffes ikke. Han er en erfaren arkæolog og en bredt orienteret museumsmand. Desuden har han i en årrække på tværvideenskabeligt grundlag beskæftiget sig med sit fags »rødder« og dets placering i historisk sammenhæng.

For første gang foreligger der en fremstilling af baggrunden og tidsrammen for de første danske systematiske kulturhistoriske museumsopstillinger. Det er et fornemt bidrag til belysning af et væsentligt kapitel ikke alene i dansk museumshistorie, men i dansk identitets- og kulturhistorie i videste forstand. Selvom det ikke fremgår eksplicit, så fornemmes det som et klart budskab, at museumssamlinger og den måde genstandene udstilles på, til enhver tid afspejler de rådende politiske, åndelige og kulturelle forhold. Som hver generation har behov for at skrive sin Danmarkshistorie, vil også hvert slægtled se og opleve de materielle levn fra tidligere perioder i lyset af den tid, man lever i. Men det er for dansk museologi helt særegent, at arven fra Thomsen holdt sig så længe.

Det er næppe en tilfældighed, at bogen om Thomsens museum udkom samtidig med, at Nationalmuseet i juni 1992 åbnede i en ny og moderniseret form. Efter endt læsning er vi bedre rustet til at forstå både kontinuitet og forandring i de nyopstillede samlinger i Prinsens Palæ, og også hvorfor ekspansionen og den frodige opvækst af museer overalt i landet har udviklet sig, som det er sket.

Alle danskere kender Nationalmuseet, men kun få, meget få, vil nikke genkendende til navnet på dets skaber, CHRISTIAN JÜRGENSEN THOMSEN (1788-1865). Og dog var han en af den danske guldalderens mest betydningsfulde personer. Han var berømt i sin samtid, både inden og uden for landets grænser. De museer og samlinger, han skabte i København havde internationalt ry, og blev forbilledet for en række museer i Europa. Et besøg på Thomsens museum var en selvfølge for dem, som gæstede den danske hovedstad i 1800-tallet. Thomsen eller »gamle Thomsen«, som han oftest omtales, blev en myte. For de indviede hviler der et næsten sakrosankt skær over denne gigant, som så bevidst har sløret sin egen person.

Thomsen var – og er – den største museumsmand, Danmark har fostret. Han begyndte på bar bund, da han i januar 1817 uden akademiske forudsætninger, han var velhavende grosserer, tiltrådte som ulønnet sekretær for oldsagskommissionen. Allerbagest på Trinitatis

kirkeloft fandt han de oldsager, som umiddelbart før og efter kommissionens oprettelse i 1807 var indsendt til den, »i støv, planløs uorden, skjult i skuffer, kroge, tørklæder og papirer«, kort sagt en rodebutik. På få år fik han orden i kaos. Som den første inddelte han på empirisk grundlag oldtiden i tre perioder: *stenalder, bronzealder og jernalder*, og opstillede oldsagssamlingen efter dette princip. Under hans hænder voksede i løbet af nogle årtier de samlinger frem, som skulle blive til det danske *Nationalmuseum*, hvor de den dag i dag udgør juvelen i kronen.

Det er Jørgen Jensens tese, at Thomsen er som et prisme, som afspejler meget af det, der skete i den danske guldalder. Hver gang prismet drejes, kommer der nye facetter frem (s.7). Thomsens museum er et billede på guldalderens verdensforståelse og selvforståelse. Når guldalderens mennesker besøgte Thomsens museer, kunne de så at sige se sig selv i datid, og samtidig få en begrundelse for de store forskelle mellem verdens kulturer, som man langsomt var ved at blive opmærksom på, ved at verdensbilledet netop i de år voksede så kraftigt i tid og rum (s.379).

Andre har tidligere gjort tilløb til at skildre Thomsen og de museer, han dels skabte, dels fik til at blomstre. Men opgaven har været og er for uoverkommelig, hvis man ikke formår at foretage en ofte hårdhændet prioritering og fravalg af kildematerialet. Og det har Jørgen Jensen gjort med sikker hånd. Direktør for Frederiksborgmuseet *Otto Andrup* nåede kun at skrive en begyndelse, et fragment til belysning af denne fase i dansk museums/kulturhistorie.¹ Resten af manuskriptet foreligger kun delvis i korrektur. Det er tung læsning og forståeligt, at det aldrig blev afsluttet og udgivet.² Heller ikke museumsinspektør ved Nationalmuseets 2. afdeling *Victor Hermansen* fik omsat sit gennem 30 år indsamlede kæmpemateriale i en samlet fremstilling. Dertil var også det for stort og u håndterligt. Det blev »kun« til en lang række glimrende artikler om Thomsen.³

Det er et svært og kompliceret stof, Jørgen Jensen har bearbejdet. Næppe nogen anden end han ville være i stand til med så suverænt et

¹ Otto Andrup: *Den kongelige Samling på Rosenborg gennem hundrede Aar. Den chronologiske Samling*. Hefte 1. Kbh. 1933.

² Et eksemplar af korrektoren findes på Museologisk Bibliotek, Nationalmuseet.

³ Bl.a. *Det første Nationalmuseumsprojekt*. Historiske Meddelelser om København, 2. rk. bd. 2, 1925-26, p. 36-49. *Oprettelsen af Den kongelige Commission for Oldsagers opbevaring i 1807*. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1934, 1931, p. 265-320. *C.J. Thomsens første museumsordning. Et bidrag til Tredelingens historie*. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1934, p. 99-160. *C.J. Thomsen and the Founding of the Ethnographical Museum*. Nationalmuseets skrifter. Etnografisk rk. 1, 1941, p. 1-27. *Fra Kunstammer til Antik-Cabinet*. Antik-Cabinettet 1851, udgivet i hundredaaret af Nationalmuseet, Kbh. 1951. *Tredelingen og Odense*. Fynske Studier IV, Odense 1960.

overblik at skildre Thomsens værk og den tid, hvori det skabtes, og at redegøre for de åndelige, politiske og kulturelle forhold, som var baggrunden for, at Thomsen kunne realisere sine visioner om, hvordan museer og samlinger skulle opstilles og formidles. Det er tillige en overordentlig velskrevet bog, som det er en fornøjelse at læse. Sproget er let, og gang på gang fryder man sig over elegante og præcise formuleringer. Nægtes kan det imidlertid ikke, at fremstillingen nogle steder tynges, dels af lange citater, dels af meget udførlige, men nødvendige, beskrivelser af museumsopstillinger, først på Trinitatis kirkeloft, derefter på Christiansborg og i Kunstmuseet i Dronningens Tværgade og til sidst i 1855 i Prinsens Palæ ved Frederiksholms kanal. Det kræver skærpet årvågenhed hos læseren for at følge med i timen.

Et lille suk: det ville have været en hjælp, hvis bogen havde været forsynet med en skematisk oversigt over de samlinger og museer, der beskrives så indgående, eller der havde været en henvisning til Bente Gundestrups skema i den bog, som udkom i anledning af 200-året for Thomsens fødsel.⁴ Noget så banalt som en årstalsliste ville have gavnet; for slet ikke at tale om en tidstavle over de vigtigste begivenheder, der refereres til, inden for politik, kunst, litteratur og videnskab i øvrigt. Af teksten fremgår det til overmål, at Jørgen Jensen har indsigt og overblikket til at have kunnet givet os en sådan.

Fremstillingen er stort set opbygget kronologisk. Hovedvægten er lagt på de samlinger (Det nordiske Oldsagsmuseum, Den Etnografiske Samling og Antiksamlingen), som Thomsen i 1855 efter en imponerende arbejdsindsats fik stillet op i Prinsens Palæ. Det var en besværlig og sej proces for Thomsen. Om noget, er der her tale om, at manden var værket og værket var manden. Derfor må en bog om Thomsens museum også blive en skildring af personen Thomsen.

Jørgen Jensen øser i rigt mål af de utallige breve, som Thomsen skrev i løbet af sit lange arbejdsomme liv. Det er ikke mindst gennem dem, vi kan få et indtryk af, hvordan samlingerne voksede, og hvordan manden, som skabte dem var, og hvorfor det blev som det blev. Forf. sætter denne proces ind i et stort perspektiv. Han kommer vidt omkring og viser, at tidsstrømningerne uafledigt afspejler sig i samlingerne. Thomsens dagsværk udførtes i de år, hvor romantikken prægede synet på »den oldnordiske arv«, hvor H. C. Andersen blev digter, hvor Søren Kierkegaard blev filosof, hvor H.C.Ørsted skrev »Ånden i naturen«, hvor malerne Eckersberg, Købke og Lundbye skabte Danmarksbilleder, der

⁴ Bente Gundestrup, *Kunstkammeret, Kunstmuseet og Thomsen*, Christian Jürgensen Thomsen 1788 - 29. december - 1988. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1988, p. 56.

for generationer blev det egentlige Danmark. Det blev til dette skaber-værk, at Thomsen føjede sit museum, som endnu er det sted, hvor danskerne søger ind, når de skal forstå sig selv som folk (s.47). Forf. har med rette hæftet sig ved, at Thomsen stod uforstående over for Grundtvig, og at han i hvert fald ingen sympati havde for grundtvigianismen (s.123). Men hvordan man end vender og drejer det, så er det besynderligt. Thomsen skabte sit museum ud fra samme grundholdning til det folkelige og danskheden, som Grundtvigs. »Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord« er som skræddersyet til Thomsen!

Thomsen og tredelingstanken sættes på plads (s.83), og det fremhæves, at det er Thomsens fortjeneste og arkæologiske indsats at lade tredelingen være det bærende princip i opstillingen af oldsagssamlingen allerede i 1820'erne på kirkeloftet over Trinitatis. Det slås fast, at Thomsens egentlige videnskabelige gennembrud skete i 1830'erne og markeredes af den skelsættende afhandling »Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed« i 1836. Det er en skarpsindig, og måske rigtig, iagttagelse, når forf. mener at spore Oldskriftsselskabets sekretær, C.C. Rafns redaktionelle pen i »Ledetraaden«, fordi sprogetonen her ikke er Thomsens sædvanlige (s.138). Overbevisende er argumentationen for, at Thomsen videnskabeligt kulminerede i 1840'erne. Derefter tog den unge generation over, og samarbejdet mellem arkæologi og naturvidenskab kom for alvor igang. Thomsen var ikke medlem af den i 1848 nedsatte Lejrekomité, som J.J. Worsaae tog initiativet til oprettelsen af, men han hilste den velkommen og forstod tidligt, at arkæologi og naturvidenskab var nøje knyttet sammen. Det blev også Worsaae, der førte arkæologien videre som videnskab på det grundlag, Thomsen havde skabt.

Der redegøres indgående for problemerne, som ordningen af de etnografiske sager gav Thomsen, da han blev leder af Kunstmuseet i Dronningens Tværgade i 1838 og her bl.a. overtog disse genstande i en for ham højst utilfredsstillende opstilling. Han var endnu i 1841, da han første gang åbnede en nyopstilling af dem, påvirket af oplysningstidens syn på de fremmede folkeslag, men han var også dybt præget af guldalderens forestilling om klintaets betydning og naturens og menneskelivets udvikling, og delte samtidens generelle fremskridtstro. Det var kun langsomt, at de nye naturvidenskabelige erkendelser trængte igennem. Ved opstillingen af de etnografiske genstande lod det kronologiske tredelingsprincip sig ikke gennemføre. Thomsen skabte sin egen systematik efter grundige studier hos P.F. von Siebold i Leiden og E.F. Jomard i Paris. Da den etnografiske samling i 1847 var flyttet fra Kunstmuseet til Prinsens Palæ, hvilede Thomsens opstilling på en tredeling, nemlig folkeslag, som var rå og uden brug af forarbejdede

metaller, så de nationer, som forarbejder metaller og endelig de kulturer, hvor der er udviklet litteratur. En hovedinddeling, som igen var baseret på tredeling efter klimaer: kolde, tempererede og tropiske.

Opstillingen af Antiksamlingen var en hjertesag for Thomsen. Som han selv udtrykte det, skyldte han Christian den 8.s minde det (s.357). Det var hans antik- og vasesamling, der i 1851 blev overdraget staten, som først gjorde det muligt for Thomsen at »ophjælpe« Kunstmuseets antiksamling, således at det fra at være et kabinet, kunne karakteriseres som en samling. Det mest frugtbare ti-år i Thomsens - og samlingernes - liv foregik i denne konges regeringstid. Ved sine mange rejser efter 1840 rundt i Europa konstaterede Thomsen uafslædt, at »antikkerne« var opstillet efter et håbløst og meningsløst princip, nemlig efter det materiale, de var forfærdiget af: marmor, terracotta, guld, sølv og bronze. Også her gik tredelingstanken igen i Thomsens opstilling i Prinsens Palæ. Efter Thomsens opfattelse var hele Middelhavsområdet at betragte som en kulturel helhed, hvor etruskiske, græske og romerske sager skulle stå side om side, men ordnet kronologisk i forlængelse af det helhedssyn, han havde erhvervet sig ikke mindst efter Italiensrejsen i 1846. Thomsens kronologiske og systematiske ordning af de oldnordiske og etnografiske samlinger havde ikke mødt modstand, men hans opstilling af Antiksamlingen vandt ikke genklang hos samtidens klassiske filologer. Thomsens radikale ændring af opstillingsprincipperne for denne samling blev kort tid efter hans død ændret i mere traditionel retning af hans efterfølger Ludvig Müller.

Selvom det i forordet erklæres, at det ikke er bogen om Thomsen, så tegnes langs af sted hovedtrækkene i hans personlighed langt mere nuanceret, end det hidtil har været gjort skriftligt. Men man savner trods alt en samlet karakteristik.

Der er naturligvis billedet af den af alle elskede »gamle Thomsen«, som var lysår forud for sin tid med hensyn til, hvordan museer skulle indrettes og formidles. Thomsen hørte til de gudbenådede formidlere, som ikke behøver at gå på kursus for at lære at fortælle om tingene. Han trivedes som en fisk i vandet, når han viste sine samlinger frem. Og han vidste, at det betød noget for sagen, at han gjorde det selv. Han var lige medrivende og engageret, hvad enten det var kejser, konge, adelige, verdensberømte videnskabsmænd, almindelige borgere eller jævne almuefolk, som var på besøg. Måske befandt han sig allerbedst ved at føre de sidste rundt i samlingerne. Og han gjorde en ære i at tilpasse sin forklaring af genstandene efter tilhørernes forudsætninger. Han bedårede dem! Der er bevaret talrige beretninger om den uforglemmelige oplevelse, mødet med Thomsen i hans museum blev, især når han nåede til

det punkt i omvisningen i det nordiske oldsagsmuseum, hvor han tog en stor guldhalsring og lagde den om halsen på en ung pige eller mand. Magnus Petersens tegning af »den af alle kendte Thomsen«, der viser rundt i samlingen, mens den endnu stod på Christiansborg slot, har for eftertiden fastholdt indtrykket af myten Thomsen (s.260).

Jørgen Jensen har indfanget mange sider af Thomsens væsen. Den aldrig hvilende angst for at virke fornem og vække misundelse, som gjorde, at »der altid var noget uforløst i Thomsens glæde, når han modtog andres anerkendelse« (s.174). Hans stræben efter harmoni, som han delte med samtiden, og ikke mindst hans konfliktsky natur, som tvang ham til at stå uden for partierne i alle livets forhold. Forf. er også opmærksom på, at hvor robust og fysisk stærk Thomsen end måtte fremtræde, havde han et nervøst temperament. Når situationerne tilspidsedes, eller han havde budt sig selv for meget arbejde, blev han syg. Brystkræmper kaldte Thomsen det selv. Forf. har næppe ret i, at Thomsen i kriseperioderne i sit liv led af »migræne, indbildte sygdomme og dødsangst« (s.155). I så godt som alle sine breve til de svenske venner, først *den unge magister Svend Hylander* (1797-1825) og siden til *Bror Emil Hildebrand* (1806-1884) i Stockholm klagede han over søvnløshed, brystsmerter og hyppige svimmelhedsanfald, hvor han undertiden besvimed. Han havde ofte selv en forudfølelse af, at et sådant anfald (epileptisk?) var under optræk.⁵

Thomsens upartiskhed havde sine store fordele på længere sigt. Den gav ham omgivelsernes *tillid*. Og netop tilliden til Thomsens person er nøglen til at forstå, hvorfor det lykkedes ham i 1848-1849 »med sammenbidt styrke at føre sine museumssamlinger igennem de omvæltninger, som overgangen til folkestyret adstedkom« (s.339). Forf. har for så vidt ret, når han skriver, »politisk var Thomsen ikke« (s.147). Han valgte ikke parti, men havde dog sine meninger. Det fremgår af talrige breve til B.E. Hildebrandt i 1848/49, som mærkværdigvis ikke er brugt (eller kendt?) af Jørgen Jensen, at Thomsen interesserede sig for politik og fulgte nøje med.⁶ Han forstod, at eksistensen af museumssamlinger i allerhøjeste grad var afhængig af de politiske forhold. Han var en strålende lobbyist, yderst diskret og effektiv. Forf. har et skarpt blik for, at Thomsen mesterligt forstod at fremme sine museers interesser i forbindelse med de fremmede fyrstebesøg (s.154 og 228)

⁵ Kungl. Vitterhets Historie og Antikvitets Akademien, Stockholm, Breve fra Chr. J. Thomsen til B.E. Hildebrandt, den 15. jan. og den 25. feb. 1852.

⁶ Ibid. f.eks. brevene fra Thomsen til Hildebrandt den 20. marts, den 2. og 10. april, den 11. og 25. maj 1848. - Thomsen var i høj grad påvirket af de nationale følelser i 1848. I brevet af 11. maj skriver han »det eneste resonnement mod Tyskland er bank og skade«.

Flere steder redegøres for Thomsens forhold til »secundanterne« eller »de vakre unge mænd«, som han beskrev sine yngre medarbejdere. De havde det svært. Thomsen var en mand af usædvanligt mange fremragende kvaliteter, men til dem hørte ikke samarbejdets kunst, i hvert fald ikke med yngre medhjælpere. Det hører med til billedet af Thomsen, at han ikke kunne eller ville forstå, at de unge mænd ønskede økonomisk tryghed og dermed blive istand til at stifte hjem. Det alvorligste ankepunkt, der kan rettes mod ham, er, at han som leder ikke evnede at uddelegere arbejdsopgaverne, hvad han også selv var klar over.⁷ Thomsen skabte ikke rum omkring sig, hvor de yngre kræfter kunne udfolde sig frugtbart. De der ikke flygtede, blev knuget for livstid (s.166).

Den stærkeste af de »unge vakre mænd« *J.J.A. Worsaae* (1821-1885) gjorde åbent oprør, og i 1843 kom det til et brud. Siden heledes sårene, men arrene sad tilbage. Worsaae gav senere i sine erindringer »en lidet generøs karakteristik af Thomsen som videnskabsmand«, som Jørgen Jensen mener nok bør tages med et gran salt (s.164). Såvidt vides, ytrede Thomsen sig aldrig om »bruddet«. Forf. har uomtvisteligt ret i, at de to store personligheder i den københavnske museumsverden var og forblev uforenelige størrelser, og den høflighed og respekt, de omgikkes hinanden med, »aldrig fik ægthedens rene tone« (s.210).

Når Jørgen Jensen konkluderer, at Thomsen vidste, »at det at samle altid er styret af historien. Og [at] han forstod, at et museum ikke er en neutral størrelse, men at det i sig selv indgår i en historisk sammenhæng. At det så at sige er en metafor for samtiden« (s.379), beskriver han nok mere sig selv end Thomsen. Den slags teorier var Thomsen fremmed. Han var en lidenskabelig samler, også som privatmand, og uorden og kaos var ham imod. Han ønskede tingene på plads efter en nøje gennemtænkt og systematisk plan. Det er lidet nænsomt blevet sagt, at han var som en købmand: mel, gryn og sukker i hver sin skuffe!

Det har sine fordele og sine ulemper, når man som anmelder er dybt fortrolig med store dele af det kildestof, som forfatteren bygger sin fremstilling på, og ydermere selv barsler med en monografi om Thomsen. Det vil være groft uretfærdigt at gå i rette med ham i de tilfælde, hvor man synes, han burde have vægtet kilderne anderledes, eller at her havde det været nyttigt, om dette eller hint blev omtalt. Materialet, ikke mindst

⁷ Ibid. Chr.J. Thomsen skriver til Hildebrand den 20. marts 1847, »men jeg har den fejl, at jeg blander mig i detaljerne og ikke lader hjælperne udføre noget alene. Men dels er det mig om at gøre ej at blive fremmed for, hvad der er sket, dels er der et gammelt ord, som siger selvgjort er velgjort ... Jeg véd, jeg har den fejl, at jeg ikke giver for andre aldeles tydelig besked. Det er mig kedsommeligt at måtte tygge sligt ind i andre, jeg vil, at man skal selv tænke og begribe ... og jeg er for gammel til at forandre mig aldeles«.

det utrykte, alle brevene fra og til Thomsen, er så omfattende, at det er nødvendigt at sortere fra. Havde Jørgen Jensen ikke gjort det, ville han aldrig være kommet til vejs ende. Man må være ham taknemmelig for, at han har ladet så meget stå åbent og derved givet mulighed for andre til at komme med deres bidrag til en karakteristik af Thomsen. Men nogle enkelte bemærkninger må dog føres frem, selvom de er i småtingsafdelingen.

Det er næppe i overensstemmelse med virkeligheden, når det om *Vedel Simonsen* (1780-1858) anføres, at Thomsen i mangt og meget støttede sig til hans råd (s.39). Thomsen nærrede livet igennem meget stor respekt og hengivenhed for Vedel Simonsen og behandlede ham med den yderste ærbødighed. Men der er ingen eksempler på, at han nogensinde modtog råd eller vejledning fra den lærde polyhistor, som sad så isoleret på Elvedgaard på Fyn. Thomsen var en mand, der selv gerne og uopfordret gav råd. Det lå ikke for ham at lade sig råde. Med hensyn til *grev Vargas Bedemar* (1770-1847), der som medlem af oldsagskommissionen havde udtalt sig med forbehold under drøftelserne i 1816 om den unge købmand Thomsens kvalifikationer til at beklæde posten som sekretær for kommissionen, vil det være fejlagtigt at godtage udsagnet om, at Thomsen havde et negativt forhold til ham resten af livet og nærrede en dyb uvilje mod hans person (s.48 og 55). Her henvises til et citat fra et brev fra Thomsen til vennen, Sven Hylander i Lund.⁸ Læser man brevet i sin helhed og også et senere brev, ses det, at Thomsens syn på den charmerende greve, der havde sine »fata« med det svage køn, var meget nuanceret. Thomsen erkendte, at greven var vanskelig at bedømme, og han værdsatte i høj grad, at greven havde orden i sine sager, og ikke mindst, at han tog sig så kærligt og faderligt af sin »naturlige søn«.⁹

Fravær af kvinder i Thomsens liv er markant. Det er forf. sig naturligvis bevidst uden at dvæle nærmere ved det. Når det i forbindelse med Thomsens rejse til Italien i 1846 skrives(s.246), at der i Rom var »en lille streng privat sag«, som også skulle ordnes, nemlig et møde med »en vis jomfru Frederikke Larsen, som han kendte fra København«, får læseren let det indtryk, at der kan have været noget om de rygter om et påtænkt ægteskab mellem dem, som Thomsen i brevet til broderen kommandørkaptajn H.B. Thomsen, så definitivt ønskede aflivet. Udvidet læsning af såvel dette som efterfølgende breve giver et helt andet billede

⁸ Lunds Universitetsbibliotek, Håndskriftafdelingen, Breve fra C.J. Thomsen til Hylander, den 29. maj 1823.

⁹ Ibid. Thomsen til Hylander den 5. juni 1823.

af, hvad den lille streng private sag handlede om.¹⁰ Som kurator for Frederikke Larsen, der havde arvet en kæmpeformue efter sin far, skibsbygger Larsen, ville Thomsen af al magt forhindre, at broderen i forbindelse med en ombygning af familiegården i Amaliegade 7 optog et stort lån hos frk. Larsen.

Lad det være nok med disse smålige kommentarer. Den eneste alvorlige indvending, der kan anføres, er den måde, hvorpå fremstillingen slutes. Der er ingen tvivl om, at »tidsånden« var med Thomsen, og at han forstod at udnytte den. Men Jørgen Jensen besvarer ikke det spørgsmål, som naturligt melder sig: hvad havde »tidsånden« gjort uden en personlighed som Thomsen, og havde vi haft vort Nationalmuseum uden ham? Forsåvidt er svaret givet med bogens titel og undertitel. Men det havde lunet med en konklusion. Uden Thomsen intet Nationalmuseum. Måske er det forfatterens pointe, at læserne selv skal drage den slutning. Og det gør vi gerne samtidig med, at vi siger tak for en fremragende bog.

Til slut skal det igen understreges, at bogen *ikke* bevæger sig inden for et afgrænset, måske endda meget afgrænset område, nemlig museumsverdenen. I så fald ville dens læserkreds blive meget lille. Jørgen Jensen giver en skildring af den danske guldalder, som gør, at enhver, der beskæftiger sig med denne periode, det være sig inden for den bildende kunst, litteratur eller andet, ved læsningen vil få føjet nye og ofte overraskende facetter til sit billede af tiden - og prismet er Thomsen.

Kirsten-Elizabeth Høgsbro

BIRGITTE POSSING: Viljens styrke. Natalie Zahle – En biografi om dannelse, køn og magtfuldkommenhed. Bd.1-2. 622 s. Gyldendal 1992.¹

Det er godt vi har fået en bog om Natalie Zahle (NZ). Birgitte Possings (BP) afhandling fremlægger et nyt kildemateriale, der i bogens bedste

¹⁰ Rigsarkivet. Privatarbiver nr 2055. H.B. Thomsen. Brevene fra C.J. Thomsen den 8., 10., 21. og 24. april 1846.

¹ Denne artikel er en forkortet og lettere omarbejdet version af 2. officielle opposition ved disputatsforsvaret d.8.5.1992. 1. officielle opposition ved professor dr.phil. Vagn Skovgaard-Petersen er publiceret i Uddannelseshistorie, Årbog udg. af Selskabet for Dansk Skolehistorie, 1992.